

falses les cites de *primer* que addueix *AlcM* en Muntaner, *BMetge* i *Ausiàs* com a adverbis (II, § 1): car es troben en aquest cas.¹

Reconeguem, però, les aparences: que això donava peu a una interpretació popular com a adverbi, la qual ja es presenta inequívocament en alguns textos de fi del S. xv (ibid.), en un doc. mall de 1460, en I. de Villena i en el *Somni de Joan Joan*: «donen gran fum *primer* que no encenguen lum». En castellà això resta menys general i més familiar que en català (insistent la majoria en *primeramente*), si bé està també molt generalitzat a Aragó.² Una variant un poc més emfàtica és *de primer*, que també és més antic: «Dixem Nòs a don Nuno --- — Sembla-m que ls nostres Rics-hòmens no volrian haver donat lo conseyl que l'altre dia donaren: que ara volen lo pleyt e *de primer* no-l volien», Jaume I (Ag., p. 128, § 80); «*de primer* no n'hi havia muntada deguna, alt al cel», StVicentF (*Serm.* I, 36.22; també I, 104.18); «perdona-m, que no sabia ço que-m deya *de primer*, mas ara per speriença sé quanta virtut ha aquesta santa fembra», *Eximplis* (recull Ag. II, 289); «no tant bé que --- axí com *de primer* era bella, après no fos una fera cosa de veure», *Decam.* IX, § 7, 537.4f.

En lloc d'això, que continua essent d'ús general en el Principat etc.,³ en algunes zones del Nord i de les Illes, es diu *en primer* (alguns han escrit *emprimer*): així se sent, p. ex., per Cerdanya («*emprimé* havíem de posar l'Estall ---» Er, 1959); en *primer* «al temps vell» (*BdLC* XIII, 1923, 16); el mallorquí artaner A. Ferrer Ginart dona «en *primé*: primer, antigament, en temps primer» com a propi de Menorca (*Rond.* 218), que deu ser veritat, si bé també s'hi troba contaminat amb *de primer*: «D'en-*primé* 'ts homos d'edat / que dins l'Església vivien, / solsament no coneixien / quina cosa era pecat» (Camps Merc., *Folk. Men.* I, 90). I ja en el *Decam.*: «les cares que fan de pint, d'en *primer*, los infants qui aprenen de pintar» (VI, § 6, 363.9f.).

En castellà popular no sols s'apocopa *primero* en *primer* quan és proclític, com és general en la llengua, sinó també el femení: *la primer semana*, *la primer vez*; ús no clàssic en castellà ni general, però molt estès en la llengua popular i no pas recent, que s'hi documenta des de la 2.ª meitat del S. xv, i es presenta copiosament en el parlar dialogat del teatre dels Ss. xvi-xvii. Això ha restat enterament estrany a la major part del domini català (inoït almenys al Nord de l'Ebre fins a Salses, i si no m'enganyo també estrany a l'ús balear i de gran part del P. Val.). Molt recurrent, però, en la ploma de valencians del Sud i Centre (i també ho he sentit allà parlant): *la primer vegá*, MGadea (*T. del Xè* I, 6; *per primer vegá*, id. I, 53). Hi ha raons fermes per creure que això fou un calc del castellà, poc digne d'imitació: no sols perquè en la llengua veïna degué ser fomentat per l'analogia de *siquier/siquiera*, *cualquier/cualquiera*. Val a dir, és cert, que a Eivissa (no mall., men.) se sent tant o més que en el P. Val., i allà no sols amb caràcter eclíctic: *sə primé kəzə* St. Jordi de Rafaltrobat, *sə primé pistóla* StVicent de Sa Cala,⁶⁰

i fins en casos com *sə primé kə vè* St. Joan de Labritja (1963).

Es tracta d'un barbarisme enorme, i quasi segurament partint d'un humiliant calc del castellà: absolutament inadmissible en la llengua escrita i ben poc recomanable fins en l'estil oral o familiar. A penes cal dir que és un ús absolutament estrany a tots els clàssics valencians, del qual no trobo mostres ni en els restauradors del S. XVIII: *la primera vegada*, *la segona boda* etc., sense excepció en JRoig, StVicentF, Jn. Martorell (no diguem ja en Ausiàs etc.). Car aquest ús es propaga encara més, avui, en el valencià del centre i del Sud: a la Ribera Baixa no sols *la primer séquia* sinó també *la segon casa* (Polinyà); *la segon Jordana* (Agres); *la segon kerèna* (Xixona); «pareix el judèu de la *segon caseta*», MGadea, i fins, parlant d'unes *gargantes*, «per la *segon* [...] passa la carretera» (*T. del Xè* I, 48, 286); car s'arriba fins a usar-lo en posició no proclítica: «la *Séquia segon*» anomenen alguns bàrbars de Polinyà i fins de Sueca la més coneguda per *La Séquia Nova* (1962). Cf. «a l'altra dihuen *segona* ---», Carles Ros (*Romanços*, 123); «la Princesa se posa al lit *primera* ---», *Tivant* (Ag. IV, 22); «*primerament* és punida, per memòria dels pecats; *segonament*, per recordació de les penes d'infern ---», *AntCanals* (*Carta de St. Bernat*, § 10).

Primerassa. *Primererajar*. *Primerenc* [1298] 'matinejador, de primera hora': «entró que micer Lamba Dòria --- sia en Cicília, ab armada molt *primerenga*, que seran 60 galeres ---», doc. cancelleresc, Finck, *Acta Ar.* III, 66; «FRUYTES: praecox; tardà: serotinus», «sementer *primerenc*: sementis festinata, praecox», Onofre Pou, *ThPu.*, 62, 8; 1390, Aversó, 177.10; 1386, *AlcM*; *figues primerenques*, 1472, JnEsteve; del català va passar manllevat al logudorès de Bosa *primarinku* (logud. general *primadiu*, it. *primaticcio*, Guarnerio, *KJRPb.* VIII, 169); avui d'ús general, des de l'Alt Pallars [«fruit *primerenç*» Tor de Vall Ferrera, 1932, fins a les Illes]: *primerenquet* mall. (Puigpunyent, *DAG.*).

Primereta. *Primeria* [Belvitges, dicc. Aguiló]: «lo qu'és darrer met hom en *primeria*», Ausiàs, cviii. Generalment es diu *a la primeria* [fi S. xv, Robert Coc], si bé hi ha algun bon escriptor que prefereix *a les primeries* (AgCalvet, Gaziell, carta a Coromines, 5-III-1926). Ja a la fi del S. xv: «met la saboga al foc --- emperò no li dons molt foc *a la primaria*, mas gira-l adés-adés», Robert Coc (mal accentuat a la *a*, ed. 1972, 102.11).

Com observa *AlcM* no hi ha un català *primeris* sinó afanat del cast. per algun lexicògraf inescrupulós; quant a *primelis* que en alguna ed. de Noller i de VCatalà hom ha accentuat a la *i*, sembla tractar-se d'una iniciativa d'algun acastellanat «corrector de català» o d'impresma que ridículament s'ha recordat del seu pedantesc castellà, car només el terme *primelis* és conegut com a mot afectiu i popular (cf. *micrelis*, *nyicris*, *primolis* etc.).

Primari, duplicat cultista de *primer* [1539]; terme tècnic d'astronomia «planeta que gira entorn del Sol,